

ANADOLU SAMAN YIĞINLARI HİKÂYESİ

Uwe BLÄSING*

Sakla samanı gelir zamanı¹

Özet

*Bu çalışmada Anadolu ve Trakya'da yaygın olan “loda” sözcüğünün nereden kaynaklı olduğuna dair dil malzemesi işlenecek ve sözcüğün Anadolu ve Trakya Türkçesinin dışında bugün de yaşadığı Azerbaycanca, Kürtçe, Zazaki (Zazaca), Ermenice (sadece ağızlarda), Aramca (Mardin Ağızı), Arapça (Anadolu Arapçası-Siirt), Bulgarca (ağızlarda, oldukça seyrek) şekilleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu çalışmanın dikkat çektiği mühim bir yönü, sözcüğün yayılış alanının Anadolu ile Kuzey Mezopotamya'nın sınırlarını pek aşmaması ve Karadeniz'de görülmemesidir. Bu da sözcüğün Eski Anadolu dillerine ait olabileceği görüşünü destelese de elimizde 10. yüzyılın Kuzey Mezopotamya Arapçasındaki *lwd* biçiminden başka daha eski bir tarihi kayıt bulunmamaktadır. Sözcüğün “loda, noda, coda” gibi her şekli, geleneksel tarım yöntemlerinin hızla değişmesiyle her an tarihe karışıp unutulabilir.*

Anahtar kelimeler: *loda, saman yığı, demet, Anadolu ağızları, Eski Anadolu dilleri.*

* Prof. Dr., Arya International University, Yerevan, uweblaesing@gmail.com

1 Aksoy (1978: No. 1747). Bu güzel atasözünün oluşunu anlatan çok nefis bir hikâye vardır. Saman yığınlarına dalmadan bir dakikalık zaman ayırıp bunun birlikte tadını çıkaralım. ‘Karaman’ın Ayrancı ilçesinde Selçuklular devrinde yapılmış Atlas Hanı vardır. Yaşlı bir kadın yılların iyi gittiği zamanlarda, saman yaptırmakta ve yaptırdığı samanları da nodalayarak saklamaktadır. Aradan geçen birkaç yıl sonra büyük bir kuraklık olmuş ve kıtlık baş göstermiş. Böylece yaşlı kadın nodalardaki samanları satarak parasıyla bu Atlas Hanı yaptırmıştır. Bir de tekerlemesi vardır ki kadın şöyle der: *Sakladım sarı samanı / Geldi zamanı / Satıp parasıyla yaptırdım Atlas Hanı*’ (<http://www.forumlordu.org/atasozleri-ve-deyimler/73740-sakla-samani-gelir-zamani-atasozunun-hikayesi.html>). Ayrıca krş.: (İsçeçe–Yunanistan) *Zaman satar samanı* (BA 1: 208).

Anatolian Haycock Story

Abstract

This paper deals with the etymology and distribution of the term “loda” “haycock”. Besides its various forms attested in Anatolian and Thracian Turkish, the word appears in Azeri, Kurdish, Zazaki, Armenian (only in dialects), Neo-Aramaic (Mardin dialect), Arabic (Anatolian Arabic-Siirt) and Bulgarian (in dialects, very rare). It is quite interesting, that the range of the word is basically limited to Anatolia with the exception of the Black Sea region. Although this fact supports the idea that the word “loda” possibly originates from one of the Old Anatolian languages, its first historical record, “lwd” dates back to the 10th century’s North Mesopotamian Arabic. Due to the rapid change in modern agricultural techniques the term, attested in forms such as “loda, noda, coda” etc. can sink into oblivion at any moment.

Key words: Loda, haycock, bunch, Anatolian dialects, old Anatolian languages.

Saman yığını Bu isim, kusura bakmayınız, kendi kendini büyük bir yerleşim merkezinde görev yapan, tepeden tırnağa da şehirli olan adamakıllı bir memurun, ciddi bir âlimin aklına gelmişçesine hissettirmektedir, nettir, resmîdir, standarttır ve baştan başa da Türkçedir.² Çocukların resimli, resimsiz okul kitaplarında geçen tek odur. İşte saman yığını ... Fakat *Türkçe Sözlük*’te *saman kağıdı*, *saman nezlesi*, *saman rengi*, *Samanyolu* gibi eş biçimliler arasında *saman yığını* sözüne bir madde başı verilmemiştir. Demek ki, zamansız, renksiz bu terimin hikâyesi, eğer varsa, pek dalgalı, çekici olamaz. Tabii, büyük kentlerde kalınca, aynen böyledir. Ama canımız, kanımız, Anadolu’muza açıldığımız zaman okumuşların kuru beyinlerinde yer alan, kitaptaki arınık saman yığınları arkada kalıp kentlerin kafa şişiren kalabalığı ve tiksindirici smoglarının hatırasıyla beraber solarak silinmektedir. Çünkü köylerin gerçi biraz tozlu, ama yine tertemiz olan havasıyla birlikte rençperin geveze dilinde geleneksel şekilde dolaşan *lodalar* önümüze yığılmaktadır. *Loda*...? Nereden çıktı? Sorunumuz işte budur, yani Anadolu ve Trakya’da oldukça yaygın olan *loda* sözcüğünün nereden kaynaklı olduğuna dair malzemelerin izindeyiz. Dolayısıyla hikâyemiz buradan başlamaktadır.

2014 yılı Ağustos ayının bir cumartesi günü mü, bir pazar günü mü olduğun net olarak hatırlamıyorum. Fakat dışarısi berbattı. Kaç gündür, Hollanda’da hava çok yağmurlu geçer ve – sanki aniden kış olmuşcasına – mevsime göre aşırı soğuktur. *KNMI* şöyle demektedir: *Koelste augustus in ruim 20 jaar*, yani ‘20’yi aşkın yıl içinde en soğuk ağustos ayı’.³ Bir bu eksikti. Kaloriferi mi

2 Bk. Clauson 1972 : 829b (*saman*), 904 (*yığın*).

3 *KNMI – Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut* (Hollanda Kraliyet Meteorolojik Enstitüsü) <http://www.knmi.nl/klimatologie/maand_en_seizoensoverzichten/maand/

açsam... Yeleğimi mi giysem... diye düşünüp taşınırken, bu sahneye son veren *google chat*'in sesi duyuldu, *bing!* Arayan Mehmet Ölmez. Mehmet şu anda nerede acaba? Bakalım:

Mehmet: Uwe abi... ?

me: Merhaba Mehmet, buradayım, bilgisayarın başında, yani Leiden'de. Ya sen? İstanbul'da mısın?

Mehmet: Evet, İstanbul'da, fakat birkaç gün sonra Moğolistan'a gideceğim.

me: Moğolistan... ?

Mehmet: Toplantı var. Ne ise, gitmeden sana ayrıntılı yazacağım. Şu anda bazı ağız sözcükleriyle uğraşıyorum. Sen acaba loda 'saman yığını' sözcüğünün etimolojisini biliyor musun?

me: Loda... ? duydum galiba, ama kökenini bilmiyorum. Bakmak lazım.

Sohbetimize epey bir zaman devam ettikten sonra, eşim beni yemeğe çağırdı. Hemen de karnım çok aç olduğunun farkına vardım. Ne talihsiz gün bu, dışarıda yağmur, soğuk hava, ekranda kökenini bilmediğim bir *saman yığını* sözcüğü... en azından karnım tok olsun diye bilgisayarımı gönüllü terkedip sofraya yerleştim.

Yemek güzeldi, içtiğim bira da. Sadece bu *saman yığını* bana bir türlü dokunmuş oldu.⁴ Bu derdin ilacı mide hapi değil, sözlüktür. Bu sebepten yemeğimi bitirir bitirmez kalkıp tatlıyı bile unutarak lügat ve lügatçe yığınının koştum, çünkü atalar der ki, *Yatan öküze saman olmaz* (bk. BA 1: 203). Bulduklarımı şimdi sizinle paylaşmak istiyorum:

◆ **loda** 1. 'küme, yığın'⁵ 2. 'demet'⁶ 3. 'taneli ya da tanesiz saman yığını'⁷ 4. 'üstü toprak ve otlar örtülmüş koni biçimindeki saman yığını'⁸ 5. 'tahı-

aug14.html>.

4 Sadece bana dokunmamış bu sap yığını, "Türkiye'deki Ağız Çalışmaları ve Dizin Bölümleri" adındaki makaleye bakarsanız, bunun 2005 yılından beri Mehmet Hoca'nın da midesini kazmakta olduğunu anlayacaksınız (Ölmez 2009: 227, 265-266).

5 *Saray*—Tekirdağ; Kütahya; İzmir; Dont, Pınarlıbelen—*Bodrum*, *Fethiye*—Muğla; Burdur; *Ermenek*—Konya; *Bor*—Niğde; Adana; Sivas (*DS* 3081b/*TTAS*); Erzurum ('yığın, toplu bir hâlde, üst üste konulmuş durumda'; Atılcan 1977: 81).

6 *Ceylan*—*Fethiye*—Muğla (*DS* 3081b/*TTAS*).

7 *Çavuşköy*—*Babaeski*—Kırklareli; *Türkgücü*—*Çorlu*—Tekirdağ, *Emirler*—*Balâ*—Ankara; *Toşya*—Kastamonu; *Kargı*—Çorum; *Merzifon* ve köyleri—Amasya; *Konursi*—*Bayburt*—Gümüşhane; *Kars* köyleri; Erzurum; *Gemerek*—Sivas; Elazığ; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri—*Reyhanlı*—Hatay; İncirlik—Adana; Bahçeli—*Bor*, Niğde; *Keçiborlu*—Isparta; Burdur (*DS* 3081-3082/*TTAS*).

8 *Lüleburgaz*—Kırklareli; *Çorlu*—Tekirdağ; Afşar köyleri—*Alaşehir*—Manisa; Hasköy—

lın, samanın saklanması için toprağı kazarak yapılan ambar⁹ 6. ‘içine saman doldurulan saptan samanlık’¹⁰ (ve Genel Ağ’a geçince) 7. ‘büyük ot yığnı’¹¹ 8. ‘buğday yığnı, sürülmüş savurmaya hazır harman yığnı, ot yığnı’¹² vs.; ***loda etmek*** ‘yığmak, biriktirmek, toplamak’, ***lodalamak*** ‘saman vb. yığmak; taşacak şekilde doldurmak’ ve ***loda loda*** 1. ‘yığn yığn’ 2. ‘parça parça’.¹³

- ◆ ***noda*** ‘üstü toprakla örtülmüş saman yığnı’;¹⁴ ***nodalamak*** ‘yığmak, yığn hâline getirmek’.¹⁵
- ◆ ***nada*** ‘üzeri örtülü saman yığnı’.¹⁶

Türkçeden başka tarım adımız şu dillerde de tespit edilmektedir:

AZERBAJCANCA (sadece ağız seviyesinde)

- ◆ ***loda*** (Ağdam, Ağdaş, Füzuli, Göyçay, Sabirabad, Salyan, Şuşa) ‘ot topası’, örneğin: *Loda bö:y olur, xotman balaja* (Ağdam) ‘*Loda* büyük, *xotman* küçük (bir ot yığnı)’, *Bü:n iyirmi beş loda ot çaldım* (Göyçay) ‘Bugün yirmi beş yığn ot biçtim’; ***lodalamax*** (Ağdam, Ağdaş,

Bayındır—İzmir; *Beylerbeyi*—Denizli; *Yayla-Tefenni*—Burdur; *Balâ, Kızılcahamam*—Ankara; *Çankırı*; *Ovasaray*—Çorum; *Amasya*; *Karkıncık*—*Artova*—Tokat; *Dişli-Sorgun*—Yozgat; *Çepni*—*Gemerek, Şarkışla, Divriği*, Sivas; *Erzurum*; *Arapkir*—Malatya; *Köşker*—*Kırşehir*; *Aziziye*—*Ereğli, Şehşaban*—*İncesu*, *Erkilet*—*Konya*; *Tercan*, *Niğde*; *Gaziantep*; *Adana*; *Mut* köyleri—İçel; *Kerkük* ve çevresi/*Irak* (*DS* 3081-3082/*TTAS*); *Erzurum* (‘koni şeklindeki saman yığnı’; ‘saman yığnı; yığn’; *Olçay* 1995: 123b/*TTAS*; *Gemalmaz* 1978: 212/*TTAS*); *Kayseri* (‘üzerine toprak örtülmüş olan saman yığnı’; *Koşay* 1956: 44b).

9 Horan, *Urfa*; *Bodrum*—*Muğla* (*DS* 3082a/*TTAS*).

10 *Edirne* (*Kalay* 1998: 264/*TTAS*).

11 *Kızılören*—*İncesu*—*Kayseri* (@1; bk. Kaynaklar: *Genel Ağ yöresel lügatçeleri*); *Posof* (@2), *Yığıtkonağı*—*Göle* (@3), *Ovapınar*—*Ardahan* (@4), *Cavdarlı*—*Şavşat*—*Artvin* (@5); *Ahıska*/*Gürcüstan* (@6).

12 *Cavuş Köyü*—*Arguvan*—*Malatya* (@7). Yurt sevenlerce hazırlanıp Genel Ağ ortamına yüklenen böylesi ağız lügatçelerinin sayısı çoktur ve gittikçe artmaktadır. Ama ne yazık ki, bilim dünyası tarafından bu faydalı hammadde hiç bir tarzda kullanılmamaktadır. Hem bu sözlükçelerin hem de bunları derleyen arkadaşların danışmanlığının, planları çizilmekte olan *Türkiye Ağızlar Atlası* için önemli bir katkı olabileceğine eminim!

13 (*l. et.*) *Kozağaç*—*Göhlisar*—*Burdur*, (*l.la-*) *Erzurum* ve (*l. l.*) *Ayancık*—*Sinop* (*DS* 3082a/*TTAS*; *Gemalmaz* 1978: 212).

14 *Ceylân*—*Lüleburgaz*—*Kırklareli*; *Alaşehir*, *Karapınar*—*Demirci*—*Manisa*; *Çıtak*—*Çal*, *Çivril*—*Denizli*; *Bolvadin*, *Bayat*—*Emirdağ*—*Afyon*; *Alayunt*—*Kütahya*; *Tokat*, *Bozan*, *Yukarıseyit*—*Sivrihisar*—*Eskişehir*; *Yurtbeyi*—*Gölbaşı*, *Halitli*—*Keskin*, *Sarılar*—*Nallıhan*—*Ankara*; *Kavşit*—*Sungurlu*—*Çorum*; *Kuruhiyuk*—*Boğazlıyan*—*Yozgat*; *Diyarbakır*; *Sarılar*—*Avanos*—*Nevşehir*; *Yenikent*—*Aksaray*, *Bor*—*Niğde*; *Hatip*—*Ereğli*, *Sultaniye*—*Sarayönü*—*Konya*; *Mansurlu*—*Adana* (*DS* 3253b/*TTAS*; *ZTS* 1976: 145; *Koşay* 1956: 46a).

15 1. nota bk.

16 *Yukarısöğütünü*—*Eskişehir* (*ZTS* 1976: 145).

Xocavənd, Şamaxı, Şuşa) ‘(ot, saman) yığın yığın yığmak’, meselâ: *Samanı lodalamax asandu* (Ağdam) ‘Samanı yığın yığın yığmak kolaydır’, *Çöldə oti lodalıyıb gəldim* (Şamaxı) ‘Tarlada otları yığın yığın yığıp geldim’ (ADL 1: 369).

KÜRTÇE

- ◆ *lōd* ~ *lūda*, *lavda*, *lōda* ‘saman yığını; samanlık; yığın’ (Cabolov 1: 593-594): *lōd* (Kımançi) ‘yığın’, (*lōdē giyā*) ‘ot yığını’ (İzolî 1991:260a; KR 1960: 506a), ‘deste, yığın’ (Jaba & Justi 1879: 382a); *lūda* ‘yığın (saman, ot)’ (Wahby & Edmonds 1966: 86b); *lōda* (Sorani) ‘toprak ev (мазанка); samanlık, tahıl ambarı’ (KR 1983: 588a).

ZAZAKİ (ZAZACA)

- ◆ *lōd* ‘saman vb şeyler konulan çukur’, (Qerxan–Siverek) ‘yem deposu (saman ya da ot için)’, *lōda* ‘üzeri toprak veya otlarla örtülmüş saman veya kar yığını’, *lōdi* ‘kış için hazırlanmış ot, saman vb şeylerin yığını’ (Koyo Berz; Hayig & Werner 2012: 157a).

ERMENİCE (sadece ağızlarda)

- ◆ *lota(y)* /loda/ (Nikomidia/İzmit, Sebastia/Sivas, Xarberd/Harpur, K’hi/Kığı, Akn/Ağın), *lotik* /lodiG/ (Erznka/Erzincan) ‘saman yığını; yığın, deste (odun, taş, tahıl vs.’ (HLBB 2: 244b; Açaryan 1913: 435b).

ARAMCA (Türöyo ağızı—Mardin, Tūr ‘Abdīn)

- ◆ *lauḍo* ‘yığın’ (*lauḍo d-hēte* ‘buğday yığını), *lōde* ‘yığın, ekin yığını’; *m-lāwad-le* ‘yığmak’ (Ritter 1979: 291, 297; 1990: 449, 478).

ARAPÇA (Anadolu Arapçası: Fāsken—Siirt)

- ◆ *lōdāt* (çokluk biçimi) ‘buğday yığınları’ (Jastrow 1981: 298; Vocke & Waldner 1981: 394).

BULGARCA (ağız aşamasında, oldukça seyrek)

- ◆ *lōda* (Dolno Rjaxovo-Oblast Silistra) ‘ekin demetlerinin ince samanı’ (BER 3: 453; Grannes ea. 2002: 172).¹⁷

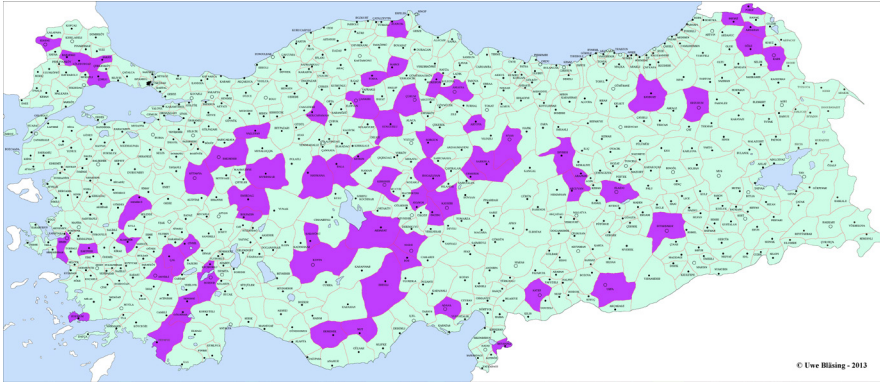
Bu verilere bakıldığında göze ilk çarpan, sözcük başındaki *l(oda) ~ n(oda)* değişimidir. Türkçede bu ses olayına çok az rastlansa da, sıradışı değildir. Bunun bence en tanınmış örneği *lodos* sözcüğüdür:

17 Balkanlarla Anadolu arası saman yığını ticareti pek yoğun görünmemektedir. Anadolu’dan ihraç edilen *loda*’nın karşılığı olarak Balkanlardan şunlar ithal edilmiş, ama Kapıkule’yi ancak geçmiştir: 1. *kopa* ‘ot ya da saman yığını, küme’ (Makedonya göçmenleri, Kavaklı Köyü–Kırklareli; DS 2919b/TTAS); ← Makedonca, Bulgarca *kōpā* (ayrıntılı bilgi için bk. BER 2: 607-608; Tietze 1957: no. 94); 2. *kamara* ‘üstüne toprak örtülmüş büyük saman yığını’ (Türkgücü–Çorlu–Tekirdağ), ‘büyük yığın’, *getirdiği odunları iki kamara yaptı* ve *⟨?⟩ kamana* ‘saman yığını’ (Necatiye–Havsa–Edirne; DS 4531b, 2613a, 2612b/TTAS) < Bulgarca *kamāra* ‘(saman, ot, odun vs.) yığını’ (bk. BER 2: 184).

lodos (~ *nodos*) ‘güneyden veya güneybatıdan esen ve bazen de yağış getiren yerel rüzgâr, kaba yel, boz yel’ (*TürkSöz* 2011: 1590b/*GTS*) < Yunanca *vótos* ‘güney rüzgârı’ (Meyer 1893: 80; Beekes 2010: 1025). Räsänen tarafından ağızlara ait olarak gösterilen *nodos* biçimi (1969: 354a) Çağdaş Türkçede – görünürde – kaybolmuştur.¹⁸ Terimin 16. asırda başlayan Osmanlıca kayıtlarında da genellikle *lodos* biçimini bulmaktayız (ayrıntılı bilgi için bk. Kahane & Tietze 1958: No. 818). Fakat Yunanca şeklini aynen yansıtan *notos* ise – Sevan Nişanyan’ın bildirdiği gibi – 1533 senesinde Filippo Argenti’nin *Regola del Parlare Turco* adlı notlarında geçmektedir (Adamović 2001: 241a).

Böylesi diğer bir örnek *lor*’dur:

lor ~ (sadece ağızlarda) *nor* ‘bir tür taze, yumuşak ve tuzsuz beyaz peynir; peynir suyundan yapılan bir çeşit çökelek’ vs. (*TürkSöz* 2011: 1593a/*GTS*; *DS* 3255a/*TTAS*). Burada – *lodos*’un aksine – *n*’li biçim ikincildir, çünkü sözcüğün dayandığı köken Farsça *lör*’dur (‘taze peynir, çökelek’; Steingass 1957: 1131b; Eren 1999: 283b).

DS, *TTAS* gibi seçkin kaynaklara göre *loda/noda* sözcüğünün Türkçedeki yayılış alanı

Şimdi *loda/noda* çiftine gelince... Burada *l*’nin mi yoksa *n*’nin mi birincil olduğuna karar verebilmek için sözcüğün kökenini bilmek şarttır. Ama ne yazık ki, bu malum değildir. Böylelikle Hasan Eren’in sözü de vecizdir: “Kökenini bilmiyoruz” (1999: 282b).¹⁹ Açaryan ve Vocke & Waldner (sırasıyla) Ermenice ve Arapça biçimlerinin Kürtçeye dayandığı fikrindedirler. Takip edilecek, etimolojik denilen tek yaklaşımı Ruslan Cabolov’un *Ėtimologičeskij slovar› kurdsogo jazyka* adlı eserinde bulmaktayız. Buna göre Kürtçe *löd/lōda*’nın Farsça *lawda* (LWDH, “pannier” =) ‘heybe (sepetlisi)’ sözcüğünden gelmesi mümkündür (возможно). Biçime baktığımızda bu görüş aleyhine sakınca yoktur, fakat anlamsal açıdan ‘sepet’ → ‘yığın’ gelişmesi akla

18 *TUD – Türkçe Ulusal Derlemi*’nde buna yönelik bir sorgu da (*nodos**) netice göstermedi.

19 Räsänen de sözcüğün kökenine dair hiç malumat vermemektedir (1969: 317b).

pek yatkın değildir. Farsça *lauda*'nın da kökeni bilinmemektedir; terim sadece ağız seviyesinde şu biçimlerde geçmektedir: *loudé* (Sedeh/Humeynişahr, İsfahan'ın yakınında bir kent) 'sepet' (Hassandoust 2011: 682), *lōde* (İsfahan: Yahudi ağzı) 'filiz dallarından örülmüş, çiçek ve meyveye mahsus küçük, geniş bir sepet' (Kiā 2011: 460), *lōde* (Gâz) 'çubuklardan örülmüş büyükçe bir sepet' vs. (Eilers 1979: 700). Hassandoust'a göre (a.y.) *lawda* vs. biçimleriyle Ardestânî *lowle* 'sepet', Nâînî *lawl* 'çanta yerine sepet takılan bir heybe türü' gibi sözcükler arasında bir bağlantı olasıdır. Eğer Farsçayla Kürtçe arasında herhangi bir bağlantı varsa, bu münasebet Kürtçe < Farsça şeklinden değildir, ancak ikisinin – dolaysız olsun, dolaylı olsun – aynı kökene dayandığı düşünülebilir.

Bence en ilginç olanı, sözcüğün yayılış alanının Anadolu'nun sınırlarını pek aşmamasıdır. Sanki eskiden bu toprakların yerlisiymiş, zamanla "yeni gelenlerin" hayatına ve dillerine karışmaya başlamıştır. Bu düşünceden hareketle Kürtler, Ermeniler ve Türkler gelmeden önce burada yaşayan, büyük devletlere, üstün kültürlere sahip olan Urartu, Hitit gibi halklarla birlikte bunlardan birinin lisanı da akla gelmektedir. Ancak bu ihtimalin muhtemel olmayışının sebebi, o "eski" halklar ile yeni gelenler arasındaki zaman mesafesi hattından büyük olduğudur. Ancak bağlantının dolaylı olması şartıyla böylesi uzun vadeli ilişkilerin gerçekten var olduğuna dair delillerimiz vardır, mesela:

Hepimizin ya fırın çeşidi ya da leziz bir kebabın ismi olarak bildiğimiz *tandır* sözcüğü Yakın Doğu'da tam manasıyla bir "ak sakallı" sayılmaktadır. İlk izleri Mezopotamya'da – Akkadca *tinûru* biçiminde – bulunan sözcüğün İbranice *tannûr*, Aramca *tannûrâ* gibi eski Sami dillerinden de kayıtlarımız vardır. Fırın, teknik bakımından devrim niteliğinde bir buluş olduğu için çok başarılı olup tıpkı bir kuşun daldan dala atlamasına benzer tarzda kültürler, diller arası aşamada ileriye geriye yayılmaya başlamıştır. Bugün sadece eski beşiğinde ve bunun yakın, uzak çevresinde devam etmemektedir.²⁰ Ta Hindistan ve Güneydoğu Asya'ya varıp, oradan iş kurmak üzere Avrupa'ya gelenlerle *tandoori*, umumiyetle tavuk etinden hazırlanan çok acılı, baharatlı bir yemek olarak bize de gelmiştir.²¹ Tabii ki, bunun gibi dünya seyyahı az vardır.

Hemşin halkı tarafından sevilen dere otunun yöresel bir adı olan *godim* veya *c'eygodim*'in Ermenicenin Hamşen ağzından bir (k)alıntı olduğunu *Armenisches Lehngut im Türkkeitürkischen am Beispiel von Hemşin* adındaki monografimde açıkladım (Bläsing 1992: No. 57). Bunun temeli, Klasik Ermenice *kotem(n)* de en nihayet MÖ 19. yüzyılın Eski Assurca *kuddimmu* sözcüğüne dayanmaktadır (bk. Weitenberg 1985).²²

20 *Tandır* sözcüğü ile alakalı daha ayrıntılı bilgi için bk. Bläsing 1995: No. 70.

21 http://en.wikipedia.org/wiki/Tandoori_chicken.

22 Eski Mezopotamya ve Eski Anadolu dillerinden bugüne değin devam eden sözcükler için bk. örneğin: Salonen (A.) 1952; Salonen (E.) 1979; Greppin 1991.

Bu iki örnekle şimdilik aslında yetinmek isterdim. Çünkü yalnız seyahatteki insana değil, yazı masasındakine de arada bir mola gerekmektedir. İşte böylesi bir kahve molasında kendime ‘Türkçenin ağızlarında kullanılan, *saman yığı*’ manasındaki diğer sözcüklere bir baksam, belki faydalı olabilir’ diyerek *Derleme Sözlüğü*’nü taramaya giriştim.²³

Dies ist der technische Teil der Masterarbeit titels "Entwicklung einer digitalen Korpusanwendung zur türkietürkischen Dialektologie.
Die Nutzung des Wörterbuchs dient ausschließlich wissenschaftlichen Recherchen, ist der Öffentlichkeit aufgrund des Verzeichnisschutzes nicht möglich und verstößt daher nicht gegen das Urheberrecht.

Derleme Sözlüğü Arama Motoru

[Bedienhinweise anzeigen](#):

Suche nach:

und-Verknüpfung nur nach Lemma suchen strenge Suche (Prüfung erfolgt je Untereintrag/zeilenweise)

oder-Verknüpfung Groß- und Kleinschreibung beachten

[Logout](#)

Die Suche in 126.468 Datensätzen nach "saman yığıni" ergab 12 Einträge (4.73 KBytes) und dauerte 0.0923039913177 Sekunden

“Saman yığıni” sorgusunda çıkan terimlerin bir tanesi dikkatimi çok fazla çektiği için moladan en nihayet tam bir konaklama olmuştur. Buna neden olan sözcük, Kerkük Türkçesine ait olan *tarım*’dır:

tarım Tahıldan ayrılmış saman yığıni: *Harman yerinde iki tarım samanım kaldı.* (Kerkük ve çevresi) (*DS 3834a/TTAS*).

Bu sözcüğün dikkat çekici tarafı yok, diyeceksiniz, bu bizim *tarım*’la ilgili değil midir? ... Yani *tarım* ‘bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması’ (*TürkSöz 2011: 2270a/GTS*). Bu kesinlikle olamaz, zira standart dildeki *tarım* Yeni Türkçedir; başka bir deyişle *tarım*, Arapçadan kaynaklı *ziraat* kelimesinin yerine geçmek üzere Dil Devrimi sürecinde Eski Türkçe *tarı-* fiili (‘toprağı işleyip değerlendirmek, ekin ekmek’) ²⁴ ve *-ım* ekinden suni olarak türeyen bir sözcüktür. Malum en eski kaydı, 1935 senesinde yayımlanan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*’nda yer almaktadır. Üstelik suni tohumlama yoluyla hayata getirilen bu *tarım* anlamsal bakımdan da Kerkük Türkçesindeki hiç uymamaktadır. Fakat bunu öğrenmek için bir konaklamaya gerek yoktur. Üye olduktan sonra bu bilgi bir-iki saniye içinde

23 Bu maksatla kullandığım araç, kendi danışmanlığım altında 2012 Frankfurt Üniversitesinde gerçekleştirilen *Entwicklung einer digitalen Korpusanwendung zur türkietürkischen Dialektologie* başlıklı master tezinde (M.A.) öğrencim, Manuel Raaf’ın, *Derleme Sözlüğü*’nün elimizde olan bir metin dosyası temelinde yarattığı, çeşitli yönlerden sorgulanan *Derleme Sözlüğü Arama Motoru* adındaki bu derlemidir. *Derleme Sözlüğü*’nün telif hakları Türk Dil Kurumuna ait olduğundan derlem kamuya açık değildir.

24 Bk. Clauson 1972: 532b.

Nişanyan Sözlük'ün elverişli Genel Ağ sayfasından çok rahat elde edinilebilir. Klaus Röhrborn da, Yeni Türkçe söz varlığına yönelik bir çalışmasında (2003: 142, 233) *tarım* sözcüğünü incelemiştir. Bundan da anlaşılır ki, *Türkçe Sözlük*'ün ilk, yani 1945 yılında yayımlanan basımında *tarım*'ın yanı sıra canlandırılması başarı göstermeyen *tarımak* fiili de ilk ve son defa çağdaş Türkçede geçmektedir (*TürkSöz* 1945: 564a).²⁵ Şükürler olsun, diyelim, zira Yeni Türkçe dediğimiz Türkçe türü yer yer çok fazla böylesi şanlı bir mazi-nin hayaletleriyle ve onların üzerinde üretilmiş birimlerle dol(durul)muştur. Çirkin demiyorum. Ama güzelliği, bir bahçevan ordusunun dikkatli gözler ile becerikli elleri altında kalan intizamlı bir saray bahçesinin terbiyesidir, hiçbir şey tesadüfe bırakılmaz, işte yapmacık, planlı bir tabiatın güzelliğidir. O da bir dereceye kadar güzeldir, ama düzeni düzensizliğinden doğan tarlaların, rengârenk, kokusu nefis çayırların hür nefesini özletmektedir.

Her nasıl olursa olsun, ne dilinizi ne de dil politikanızı herhangi bir şekilde değiştirmek, etkilemek amacım değildir. Lafımı Türkçe seven, severek de kullanan bir dostun görüşü olarak kabul ederseniz, çok memnun olacağım. *Do'st achitib gapirar, dushman kuldirib (O'zbekcha maqol; bk. Bläsing 1994: no. 3014).*

Kerkük'teki *tarım* kelimesine dönmek üzere, bunun beni şüphelendiren tarafı, hem ünsüz yapısı hem de anlam açısından Akadca *tarammu* 'tahıl yığını' sözcüğüne hemen hemen denk gelmesidir (*CAD* 18: 205b). Üstelik *Akka-disches Handwörterbuch*'a göre \sqrt{TRM} kökü *trammā* olarak Süryanicede de geçmektedir (*AHW* 1325b). Carl Brockelmann'ın *Lexicon Syriacum* adlı lügatine bakmak gerekir. Kökümüz orada gerçekten bulunmakta, ama *tarāmā*, *tr'm* şeklinde "cumulus stramenti", yani 'saman yığını' olarak gösterilmektedir (1928: 835b). Hemen *Thesaurus Syriacus*'a da bir göz atalım (Payne Smith 1901: 4377):

ܐܪܡܐ (*ta'rāmā*)... *acervus* vel *strues* straminis in locutione **ܐܪܡܐ ܕܐܒܢܐ** (*t'rm' dtbn*'), yani *ta'rāmā*' sözcüğü *ta'rāmā' dā-tebnā* ifadesinde 'saman-dan yığın, saman yığını' demektir;... **ܐܪܡܐ ܠܘܕ ܐܒܢܐ** (*lwd al-tibn* – *ta'rāmā' dā-tebnā*) ve **ܐܪܡܐ ܕܐܒܢܐ ܬܪܡܐ** (*tarām al-tibn* – *trāmā' dtebnā*)...²⁶

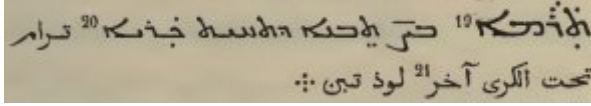
Bu verilere göre Latince *acervus*, *strues* = Arapça *lwd*, *tarām* = Süryanice *ta'rām.ā* 'yığın' ve La. *strāmen* = Ar. *tibn* = Sü. *tebn.ā* 'saman' demektir.²⁷ Molanın neden tam bir konaklama olduğu şimdi ortadadır. Böylesi heyecanlandırıcı bulgular önünde ara vermek mümkün müdür? Kerkük'teki *tarım*'ın

25 **tarımak** 'toprağı işleyip bitkiler yetiştirmek, •ziraat yapmak'.

26 *tarām.ā*, *ta'rām.ā* "a layer of straw under or over a stack of corn, thatch" (Payne Smith (J.) 1957: 621).

27 Süryanice (Eski ve Doğu) .ā / (Batu) .ō uzantısı kökeninden belirtici bir parçacıktır.

kökenini ararken esas araştırdığımız sözcük de bize aniden göz kırpmaktadır çünkü /*lauḏ/, /*lūḏ/ veya /*lōḏ/ olarak okunabilinen Arapça *lwd* biçimi, kuşkusuzdur, *loda* ile alakalıdır (krş. Kürtçe *lōd*, Tūrōyo *lauḏ.o*). Acaba bu ilginç ipucu, sözcüğün kökenine doğru giden kırmızı bir halı mı olacak? Bunu denemek üzere Samî dillerinde Arapça *lwd*'a uyan bir \sqrt{LWD} kökünün var olup olmadığını araştırmamız gerekmektedir. Fakat Arapça sözlüklerde *lwd* biçimini aradığımızda bir sonucun çıkmaması, bence ilginç bir sürprizdir.²⁸ İster istemez Brockelmann ve Payne Smith'in bununla ilgili kaynağına, 10. yüzyıla ait olan Bar Bahlul lügatine başvurmak zorundayız (Duval 1901: 2088):²⁹

tarāmā *lwd tibni*.

Bundan hareketle, 10. asır Kuzey Mezopotamya Arapçasında *lwd*'un kullanıldığını, fakat büyük olasılıkla yöredeki diğer bir dilden ödünç alınmış olduğunu da söyleyebiliriz. Demek ki, bu hususta incelenecek son adresimiz Aramca, daha doğrusu bunun Batı Yeni-Süryanice ağzıdır. Aziz Tezel, *Comparative Etymological Studies in the Western Neo-Syriac (Tūrōyo) Lexicon* adındaki çalışmasında bunu çok ayrıntılı tarzda araştırdığı için, burada onun sonuçlarına dayanmak mümkündür. Daha önce gözden geçirdiğim verilerin yanı sıra Klasik Süryaniceden *'uldā*, *'ulādā*, *'awlādē* (çokluk) biçimlerini ekleyebiliriz (bk. Brockelmann 1928: 21a; Payne Smith 1879: 65; Payne Smith (J.) 1957: 6a).³⁰ Tezel (2003: 64) biçimler arası gelişmelerin şemasını şöyle çizmektedir: [Doğu Süryanice *'ulādā* / Batı Süryanice] *'ulōḏō* > **lōḏō* > *lauḏō* veya [DSü. **'awlādā* / BSü.] **'awlōḏō* > *lauḏō*. Wolf Leslau (1991: 18b) bir adım daha atarak Süryanice *'uldā* ile Eski Habeşçe (Ge'ez) *'allada* ('derlemek, yığmak' vs.) biçimleri arasında – “perhaps”, yani ‘belki’ – bir münasebetin mümkün olduğunu düşünmektedir. Fakat diğer (Habeş) Güney Sami dillerinde böylesi bir köke (\sqrt{LWD}) uyan biçimler bulunmamaktadır (Amharça *'allādā* ‘derlemek’ < Ge'ez). Fakat bu olası bağlantıların içyüzü Anadolu'daki *lod(a)* için ancak ikincil bir sorundur.

28 Arapça *lāḏa* (*lauḏ* vs.) ‘sığınmak, sığınmaya çalışmak’ (Wehr 1985: 1173b) başka bir (\sqrt{LWD}) köke dayanmaktadır.

29 Abū l-Ḥasan Bar Bahlūl, Kuzey Mezopotamya'daki Tīrhān piskoposluk bölgesinde yaşayan Nasturi bir hekim, bilgin ve 10. yüzyılın meşhur sözlükçüsü (bk. Baumstark 1922: 141-142).

30 Bu yazıda adı geçen Süryanice lügatleri her kütüphanede bulunmamakla birlikte bunlara yetişmek Genel Ağ'da sunulan <<http://www.dukhrana.com>> sayfası sayesinde çok kolay olmuştur. Bunu gerçekleştirenlere çok müteşekkirim. Keşke benzeri girişimler bizim Türkologlar tarafından da yapılsa ... Mesela Radloff sözlüğünü sorgulanabilir tarzda Genel Ağ'da kullanmak, güzel fikir değil mi? Redhouse, Meninski, Budagov ve en başta *DLT*, liste uzun, bu kısa makalenin kapsamında verilmez. Kalsın şimdilik.

Kırmızı halı olarak başlayan bu yol da en sonunda bir çıkmaz sokak olmuştur. Zira terimin etimolojik içyüzü hâlâ karanlıktadır. Kökeni Aramcaysa, Türkçeye ne zaman geçtiği ve bence daha önemlisi, orada neden bu kadar bir yaygınlık kazandığı sorulmalıdır. Türkçedeki Aramcadan ödünçlemeler azdır ve genel olarak Türk ile Arami/Süryani halklarının temas alanı olan Güneydoğu Anadolu'nun ağızlarıyla sınırlıdır. Türklerin Süryanilerden tahılçılığı yeni öğrenmiş olmaları da olası değildir. Hangi açıdan bakarsak, Türkçedeki *loda*'nın çıkış noktası Aramca/Süryanice 'olamaz' gibi görünmektedir. Fakat böylesi yorum ve düşüncelerin köken tarihinde güvenilir ölçüt olamayacağına en parlak örneklerden biri *torun* kelimesidir. *Torun* Ermenicedir.³¹ *Torun* 'bir kimseye göre çocuğunun çocuğu'dur (*TürkSöz* 2011: 2375a/GTS). Bunu bilmeyen, buna bir ad vermeyen bir halk var mı acaba? Tahmin edilmez. Türkler bunca yüzyıl var olduktan sonra Anadolu'ya gelip çocuğunun çocuğunun ne olduğunu öğrenip buna ad almak üzere Ermeni halkına mı muhtaç kalmışlardır? Tahmin edilmez. Öyle ise, *torun* sözcüğünü niye almışlardır? Bu maa-lesef bilinmemektedir.³² Sözün kıyası, köken tarihi mekanında 'olamaz' yoktur. Bundan hareketle *loda* Süryaniceden bir alıntı olabilir. Yine de sözcüğün genel statüsü bence başka bir dili konuşmaktadır, yani terimin Aramcada eski olmayıp sadece Güneydoğu Anadolu'nun kenarındaki bir dille, böylelikle de tam yayılım alanının içine düşen Süryaniceyle sınırlı olması, bundan kaynaklandığına dair hiç bir inandırıcılık kazandırmamaktadır. Az gittik, uz gittik, yine Anadolu'da kaldık. Eski Anadolu dilleri olarak bilinen Hitit, Luvi, Lidya, Likya vs. dillerinden³³ – Eski Mezopotamya dillerine nazaran – bize kadar gelen yazılı anıtlar çok azdır. Buna göre söz varlıklarından da bilgimiz umumiyetle geniş değildir. Kısacası, bunların 'sözcük lodaları'nı – karınca kararınca – aradığımda, aradığımız saman yığınındaki iğneyi bulamadım.³⁴ Demek ki, trenimizin Kurtalan'ı³⁵ şu anda 10. yüzyılın Kuzey Mezopotamya Arapçasındaki *lwd* biçimidir.

31 Ermenice *t'or(n)* (Açaryan 2: 198-199) Türkçenin yanısıra Kürtçenin bazı ağızlarına (*törin* 'yeğen') ve Zazacaya (*torn* 'torun') ödünç alınmıştır (Cabolov 2: 416).

32 Bu konu için Mehmet Ölmez'in geçenlerde çıkan "Ermenice 'torun'un Türkçesi var mıydı?" adlı makalesine de bakınız.

33 Bk. <http://en.wikipedia.org/wiki/Anatolian_languages>.

34 *Die Nadell/Stecknadel im Heuhaufen suchen*, yani *iğneyi/toplu iğneyi ot (saman) yığınında aramak*. Metaforu tam konumuza giren bu deyim aslında Almancaya aittir. Ama bildiğim kadarıyla Türkçede de *Samanlıkta iğne aramak* kıyafetinde bazen geçmektedir.

35 Ne Kurtalan'ı ne de Barış Manço'yu bilmeyen genç nesiller için ufak bir not düşürmenin belki faydası olur. Siirt iline ait olan Kurtalan (ilçe merkezi), Türkiye'nin en uzun demir yolu hatları arasında yer alan Haydarpaşa-Kurtalan bağlantısının son istasyonudur (bk. <<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurtalan>>). Türkiye müzik dünyasının en parlak, başarılı ve

Bulduğum ve hemen üzerinde durmak istediğim başka bir nokta vardır. 7. baskıdan itibaren *loda* sözcüğü *Türkçe Sözlük*'te (1983: 791b) şu tarzda geçmektedir:³⁶

loda *a. hlk.* 1. Küme, yığın: *Saman lodası*. 2. Demet. 3. Taneli veya tanesiz saman yığını. 4. Üzeri toprak veya otlarla örtülmüş saman yığını (*TürkSöz* 2011: 1590b/GTS).

Bu olmadı, değerli Türk Dil Kurumu! *Loda* sözcüğünün *Türkçe Sözlük*'e atanması doğru olmakla birlikte seçtiğiniz atanma yöntemi bence uygun değildir. Zira bu veriler, anlamsal açıdan bir daha gözden geçirilmeden *Derleme Sözlüğü*'nden *Türkçe Sözlük*'e aynen tayin edilmiştir. Bu çalışma sırasında tespit edebildiğim en yaygın, en umumi anlam çeşitleri şudur: 1. '(üstü toprakla örtülü)³⁷ saman yığını' 2. 'ot yığını'³⁸ 3. *figürativ* 'yığın', örneğin *ceset lodası*.³⁹ Tabii ki, yığının şekli, içeriğinin niteliği vs. değişebilir. Her nasıl olursa olsun, *Türkçe Sözlük*'e en az layık olan anlam çeşidi 'demet'tir zira bunu yansıtan sadece tek bir yerden kaydımız vardır. Üstelik demet burada büyük olasılıkla saman, ekin demeti manasına gelmektedir. Hiç kimse sevgilisine gül getirdiğinde 'Yârim benim, bak, sana bir loda kırmızı gül aldım' diyemez, ancak şaka, espri olarak... *Loda* her bakımdan tarıma ait ve bu nedenle en başta çiftçiler, ziraatçiler tarafından kullanılan özel bir terimdir. Gerçekten böyle olduğu, denenmiş *Tarım Sözlüğü*'nden de anlaşılmaktadır:

loda 'üzerine toprak yığılmış sap yahut saman yığını', **noda** 'üstü toprakla örtülü saman yığını' (Mardan 1966: 180b, 201a).

sempatik temsilcilerinden Barış Manço (1943-1999), o hatta çalışan *Kurtalan Ekspres*'in adını 70'li senelerin başında kurduğu müzik topluluğu için seçmiştir. En güzel, en meşhur, en çok da dinlediğim ve günümüze kadar orijinal plak olarak benim koleksiyonumda bulunan albümleri, *Alla Beni Pulla Beni*, *Gülpembe*, *Şehrazat*, *Ali Yazar Veli Bozar*, *Hal Hal* ve Anadolu hasretinden doğan bir ilan-ı aşk değerindeki *Arkadaşım Eşşek* gibi unutulmaz parçaları içeren *Sözüm Meclisten Dışarı* albümüdür. Manço için kaynak..., çok beklersiniz! Zaten "kendimi hıyarrr gibi hissediyorum"... Neden? Bu, benim Türkiyem, uçsuz bucaksız topraklarında, sevimli halkları ortasında yaşadığım günler çoktan tarihe karışmıştır. Aman...

36 Bundan önce – mesela *Türkçe Sözlük*'ün 4. baskısında – *loda* sadece 'üzerine toprak örtülmüş yığın: *Saman lodası*' olarak geçmektedir (1966: 490b); benzer şekilde *loda*, *noda* (*TurR* 1977: 590b, 680c).

37 Samanı, her türlü nemden ve böylelikle çürümekten korumak amacıyla lodalar gelenekselce toprakla örtülmektedir. Bunun yerine bugün bu işe mahsus brandalar da "puşi" olarak kullanılmaktadır. Bütün bu modernleşmeye rağmen böylesi yığınların adı hâlâ saman lodasıdır.

38 Bu anlam çeşidi saman az ama ot çok yığın hâlinde saklandığı Kuzeydoğu Anadolu gibi yörelerde yaygındır.

39 Bk. <<http://www.canakkalemuzesi.com/defaultmain.asp?inc=readme&intTextID=31&intPoeID=3>>; 04. 10. 2012.

Loda konusunu çalışırken hatırası solmuş eski günler tekrar rengârenk aklıma geliverdi. O zaman, 70’li yılların sonlarında öğrenciydim, Mainz Üniversitesi Şarkiyat Bölümünün öğrencisi. Yaz tatillerimi Türkiye’de geçirerek elimde Yaşar Kemal’in *Bu Diyar Baştan Başa* adlı röportaj kitabı Anadolu’yu karış karış gezdim. Kitapta *loda* bahsinin geçip geçmediğini hatırlamıyorum. Olabilir ki Türkçeye daha yeni başladığım için anlatıların dili bana bazen... Zor diyemem, tuhaf, evet tuhaf geliyordu. Fakat bitmeyen yollarda pencereden otobüsün hızıyla uçarak geçen lodaları unutmak mümkün değildir. Orta Anadolu’nun bir simgesi onlar. Ziyaret ettiğim köylerin tarlalarında sarışın başlarını tombalak bir gururla diktiler. Mehmet Hocamızın memleketi de, Kapadokya’yı ve kurak topraklarındaki insanın saf lafını da süslüyorlar:

ortalığ_ğurağ_ğeddi. burda mâlim_a gúz’ geliyo, hayvannarın samanı yédmiyecek. burdan, bês_sekiz arhadaş, saman almıya gëddik. boğazlıyan tarafına. orıya, yolun, yolda bir è elmalı köy var, orıya vardıh. orda, orda da saman güt_ımuş amma, geçen seneden galma, *loda* saman var_ımuş. Çavdar saman. orda bazallıh yapıdih. ā orda *lodayı* aşdıh, başladıh gapişımıya samannarı. orda herkez üçer dörder yük basdıh. fağat neylen getirecëk. ondan sōna bir, bir iki arhadaşı gönderdik burıya, maccanda bir şey vardı, gāmyon. onu ordan kiraladılar, geldiler. ordan samannarı basdıh, yükleddik, geceyarısı burıya geldik. bu burda-biddi (Ölmez 1985: 101).⁴⁰

Fakat gerekirse, “sarışın köylümüz” silindir sapkasını takıp Trakya’daki üniversitelere çıkıp da orada hazırlanan yüksek lisans tezlerine bilimsel bir pay olmaktadır, buyurun:

Civelek, M., 2000. *Soğan Lodalarında Nem ve Sıcaklık Değerleri Üzerinde Bir Arastırma*, Yüksek Lisans Tezi T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tarım Makinaları Ana Bilim Dalı

Mutlu, H., 2006. *Soğan Deposunda Kullanılan Bir Havalandırma Sisteminin Projelendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Makinaları Anabilim Dalı: → “1.1. Loda” (Sayfa 6), “Yurdumuzda Trakya yöresinde ayçiçek sapı ve saman kullanılarak hazırlanan ve ‘Loda’ adı verilen yığınlar soğan depolanmasında yağın olarak kullanılmaktadır”.

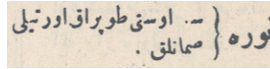
Demek, *soğan lodası* da var, ama bir yığına yığılmış soğanlardan ibaret değildir. Loda yine samandan yapıp soğanlara rahat, kuru bir “han” olur.

Çağdaş lodaları bir an için terkedip tarihî, daha açıkcası Osmanlı lodalarını biraz incelemek üzere tekrar lügatlere başvuracağız. O geniş alanı donatan bütün eserlere yetişemedim, ancak elimde olanların bazılarını rastgele açıp

40 Bazı açıklamalar: *boğazlıyan* = Yozgat ilinin güneyindeki Boğazlıyan ilçesi; *bazallıh* ‘pazarlık’; *maccan* (Ματζάβ) = bugünkü Göreme’nin eski bir ismi (ayrıntılı bilgi için bk. Ölmez 2011: 216; Nişanyan 2010: 251b); *samannarı bas-* ‘samani (harar veya çuvala) sıkıştırarak doldurmak’.

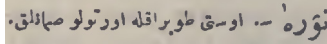
taradığım için size şimdi sunacağım veriler mutlaka noksanıdır. Noksan olursa bile bence ilginçtir.

Osmanlı son zamanı *Türkçe Sözlük*'ü olarak kabul edilebilen, Şemseddin Sami tarafından hazırlanan *Kamus-ı Türki*'de bir hata vardır. Bunu tespit eden Hasan Eren'in özlü yorumu şudur: “Ş. Sami'nin verdiği *nora* biçimi yanlış- tır” (1999: 282b). Yorum doğru, biçimde bir yanlışlık vardır. Arap yazısından, daha açık bir ifadeyle ayrıca el yazma metinlerinde meydana gelen *Dâl-Râ* (د : ر) benzerliği sebebiyle *noda*'dan **nora* olmuştur. Hata, hata olmakla birlikte büyük bir şey sayılmaz, ancak şeytanın parmağı denilen, üzerinde durmaya değmeyen basit bir olaydır. Fakat *noda*'daki şeytan parmağı uzundur, zira aynı sorun 1924/26 yıllarında basılan *Yeni Türkçe Lügat*'te de yüz göstermektedir. Şükürler olsun, Hasan Bey bunun farkına varmamıştır, acaba ne yorumlarda bulunacaktı? Sözlük sahibi, Mehmed Behaeddin (Toven)'in nasıl da şeytan parmağı sahibi olduğunu tekrarlamak üzere iki sözlüğün **nora* maddelerini karşılatıralım, çünkü ihtiras dolusu her bir etimoloğun damarlarında biraz da *Komser Colombo* kanı dolaşmaktadır:

nora ... üstü toprak örtülü samanlık.

(Sâmî Bey 1901: 1475a)

nora ... üstü toprakla örtülü samanlık.

(YTL 1926: 761a)

Sunulan veriler arasında aslında bir fark yoktur. Bu yüzden bunların – hay- tayla birlikte – *Kamus-ı Türki*'den *Yeni Türkçe Lügat*'e aktarılmış olduğu ola- sıdır. Tuhaf olan nokta ise, görünürde YTL'yi hazırlayan tarafından kelimenin telaffuzunu netleştirmek amacıyla özel işaretlerin tam da doğru şekilde (*o*, *a*) eklendiği zaman, sözcüğü bilen birinin gözüne çarpması gereken *Dâl-Râ* sorununun gözden kaçırıldığıdır.⁴¹ Bunca yıl geçtikten sonra bu hadisenin iç tarafına girip gizi açmak zor, belki de mümkün değildir. Dolayısıyla devam edip bakalım, o şeytan parmağı acaba bize kadar yetişebilmiş midir? Şemsed- din Sami'nin emektar, güzel eseri – her nedense – Latin alfabesine çevrilip 2011 yılında yepyeni kıyafetle piyasaya sürülmüştür. Tabii ki, almadım. Zira Türk diline sözde değil, gerçekten hayran kalanlar için bu mükemmel eserin orijinalini ele almak, ruhunu hep yeniden zevkle keşfetmek bir şeref meselesi olmalıdır. Fakat bugün, sadece iş icabından, bütün çekinceleri bir yana bırakıp modernleştirilmiş *Kâmûs*'u açacağız.

41 *Vâv* (ğ) üzerindeki yay onun *o* olarak ve *hâ* (o) üzerindeki küçük *elif* (l) onun *a* olarak okun- ması gerektiğini belli etmektedir.

Endişe ettiğim gibi bu şeytan, şeytanlığını tam oynatan şeytandır, zira çeviride de parmağını gözümüze sokmaktadır (Şâmî Bey 2011: 1142a); buyurun, kendiniz bakınız:

نوره nora: i. üstü toprak örtülü samanlık.

Aman Allah, *Operadaki Hayalet* değil,⁴² sözlükteki hayalettir bu hata. Ama buraya kadar, duyan duymayan kalmasın! Bu çirkin parmak izi silinsin, sözlüğün yeni baskılarına daha girmesin! Çünkü Hasan Bey’in dediği gibi “Ş. Sami’nin verdiği *nora* biçimi yanlıştır”. Sözlüğü çevirenlere ne diyeyim? Ödevlerini yapmışlardır, çeviri kusursuz, görevleriniyse tam olarak yerine getirmemişlerdir. *Nora* diye bir sözcük var mı Türkçede, Osmanlıcada?⁴³ Aslında şüphelenip bunu araştırmaları gerekiyordu. Yine de, hiç kimse, benim başıma böylesi şanssızlık, bedbaht gelemez diyemez. Hepimiz elimizden geleni – yani hata da – yapıyoruz, zaten... *Hatasız kul olmaz!*

19. asrın diğer birkaç Osmanlıca sözlüklerinden örnekler:

- ◆ Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani* (1876: 1098)

لوده اس . اوزرینه طوپراق چکلمش صمان طوز و ساره
بیغنی .

loda ... üzerine toprak çekilmiş saman *tuz*⁴⁴ ve saire yığını.

- ◆ Youssouf, *Dictionnaire portatif Turc-Français* (1890: 348b)

loda “tas de paille ou autre chose recouvert d’une couche de terre”.

- ◆ Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* (1890: 1643a)

loda “A heap of any material covered over with earth”.

Ekim ayının 5’i bugün, Uçhisarlı Mehmet Ağa’dan yeni bir mesaj: “Yani bizim orada, eski yöntemlerle harman bir ayda kalkar! Sen bir ay oldu sadece ‘yığın’ı samanlığa taşıyamadın!” Haklıdır, taşıyamadım. Zira *Acele işe şeytan karışır*. Allah korusun! Az önce onun uzun parmağından kurtulduktan hemen sonra yeniden karışmasına hiç fırsat vermeyelim. Tamam, işe devam...

42 Gaston Leroux, *Le Fantôme de L’Opéra* (1910) roman, meşhur bir roman, üzerine film çekilen bir romandır... Ayrıntılı bilgi için bk. <http://de.wikipedia.org/wiki/Das_Phantom_der_Opera>.

43 Vardır, ama yerlisi ancak bilir: (Taşpınar-Aksaray-Niğde) *nora* ‘peynir suyunun kaynatılmasından elde edilen bir peynir türü’ (ZTS 1976: 145). Yani bu da yukarıda bahsettiğimiz *lor* ile ilgilidir.

44 Krş.: **loda** “ein Gemisch von Stroh, Salz etc., worüber man Erde ausgebreitet hat” (Radloff 3: 754). ‘Salz’, yani ‘tuz’, bunun ne işi vardır samanlıkta? Eskiden gerçekten samana tuz da katılmıştır. Nedeni net olarak bilmiyorum, galiba yağmurun, yani rutubetin samana olumsuz etkisini önlemek için kullanılmıştır. Tuz nem çeken bir maddedir. Hayvanlar da samanı yem olarak pek sevmez, ama hafif tuzlu olduktan sonra onu yerler.

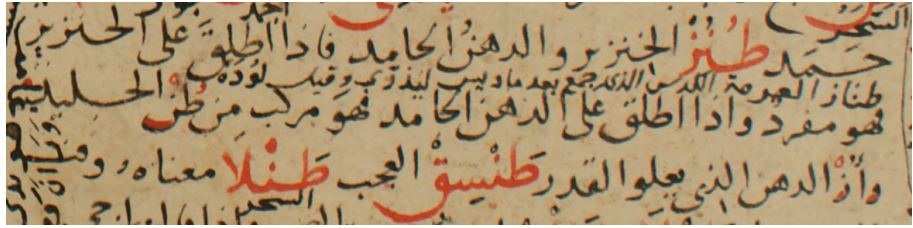

19. asır öncesi, Meninski gibi lügatlerde *loda/noda* sözcüğünü bulamadım. Ama tarihî bakımdan tartışılması şart olan bir kayıt daha vardır: Abû Hayyân'ın 20. Ramađân 712 (18/19. Ocak 1313) tarihinde bitirdiği *Kitâb al-'Idrâk li-Lisân al-'Atrâk* adındaki Memluk Kıpçakçası dil rehberinin haşiyesinde geçen *loda* biçimi.⁴⁵ Haşiyedeki söz varlığını çalışan Velet İzbudak sözcüğün açıklaması olarak 'noda, sürülmüş zahire yığını' vermektedir (1936: 34). Bu verilerin *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nde de yer alması (Toparlı vd. 2007: 172b), *loda*'nın ta 14. asrın Memluk-Kıpçakçasında geçmiş olduğunu düşündürmektedir. Fakat böylesi bir yorum olağanüstü tehlikelidir. İstinsah tarihi 735 (1334/1335) yılı olan yazmanın o devreye ait olduğu kuşkusuzdur. Fakat haşiyeye gelince, Kilisli Muallim Rifat "Sonra yine bu tarihlerde rık'a ile nesih arasında bir Türk yazısı ile zannımca behemehal Türk olan bir zat tarafından bu nüshanın kenarlarına, satır aralarına birçok lügatler ilâve edilmiştir" (İzbudak 1936: 4) diye düşünceleri öne sürmekle birlikte onun oluşunu, tarihini belli eden bir işaretimiz yoktur. Sözün kıyası, haşiyedeki malzemelerin yazmanın istinsah tarihinden ne zaman sonra, nerede ve kim(ler)in

45 Bu yapıttan bize kadar gelen üç yazma vardır. Sözü geçen haşiyeye İstanbul/Beyazıt kütüphanesinde muhafaza edilen Veli ed-Dîn 2896 no.lu nüshada bulunmaktadır.

tarafından ilave edildiği bilinmemektedir.⁴⁶ Her nasıl olursa olsun, *İdrâk*'taki *loda* (Eski) Anadolu Tükçesinden alınmış olmalıdır. Çünkü bu terim görünürde Kıpçak Türk dillerinin hiçbirinde geçmemektedir. Ama, izinizle yazmayı bir karıştıralım.

Maşallah, bu nedir? Buyurun, tanıştırayım: Bu Beyazıt Kütüphanesinde muhafaza edilen Veli ed-Dîn 2896 no.lu yazmadan bir varaktır, daha doğrusu *İdrâk*'taki *loda* kelimesinin geçtiği “meşhur” varak 20b'dir. Tamam, bu karınca yolu haritasında *loda*'mızı nasıl bulacağız? Bu acayip manzarayı gördüğümde aynı soruyu kendime sordum. Cevabı aslında çok basit ... Bağdat gibi, fakat sora sora değil, baka baka ... Biraz sürebilir, neyse vaktimiz var. Size iyi okumalar, iyi eğlenceler de dilerim. Ayrıca size – varağın yüzünü bildirmekle – bir kolaylık tanıdım. Velet İzbudak sadece varak numarasını verdiği için ben varağın ön yüzünü de aynı şekilde tarayarak okumak zorundaydım. Önemli değil, bizde bir laf vardır: *Lesen bildet*, yani ‘okumak eğitir’. Eminim, siz de artık *İdrâk*'ın esas metninin 18. ile 19. satırları arasındaki bir korsan satırın sonunda saklı olan *loda*'yı fark etmişsiniz. Bir kolaylık daha olsun, buyurun, yakından bakabilirsiniz:

Peki, burada *loda*'nın ne işi vardır? Üstteki $\text{T}_u\text{N}_u\text{Z}^o$ (= *toğuz* – al-*hinzîr* ... ‘domuz’) sözcüğü ve açıklanması ile bir alakası olamaz. Bundan sonraki $\text{T}_a\text{N}^o\text{S}_i\text{Q}^o$ (= *tañsıq* – al-‘ağab ‘tuhaf, mükemmel (olan)’) sözcüğüne de uymaktadır. Buna göre bu korsan satır lügatçeye ilave edilen ayrı bir baş kelimenin açıklanmasıdır. Evet aynen:

($\text{T}\text{N}^?Z$ =) ***tnaz*** – al-‘*arama, al-kuds allađī gumi‘a ba‘da mā dīsa li-yudarrā wa qīla* (L_uD_aH̄ =) *loda* ‘harman dövüldükten sonra savrulmaya hazırlanmış olan tahıl, buğday yığını, *loda* da denilir’.

Tnaz...? Bu da Anadolu’dan bir tanıdıktır: (standart dil) 1. ‘dövülerek savrulmaya hazırlanan ekin yığını’ 2. ‘yığın’ (*TürkSöz* 2011: 2349a/*GTS*); (ağızlardan) *dınaz* ‘yığın, tınaz’ (*Dinar köyleri—Afyon*); *tnas* 1. ‘savrulacak duruma getirilmiş dövülmüş ekin yığını’ (Yusufça—*Göhlhisar—Brd.*; Darveren—*Acıpayam—Denizli*), 2. ‘saman yığını’ (Afyon) vs. (*DS* 1462a, 4759a; *TTAS*). Bu terim Yunanca *θινός*, *θινός*’a dayanmaktadır (‘ekin yığını’ vs.).⁴⁷

46 Ayrıca haşiyedeki gramer bölümüne yönelik bilgi için Robert Ermers’in notlarına bakınız (1999: 41-43).

47 Krş. Eski Yunanca (Homeros, *Ilyada*) *θίς*, (2. ad durumu) *θῖνός* “heap (of sand), beach,

ayrıntılı bilgi için bk. Theodoridis 1976). Hasan Eren'e göre "Kıpçakçada" da geçmektedir (1999: 406b). Kıpçak Türk dillerinin söz varlıklarını incelendiğindeyse – *loda* 'nın olduğu gibi – *tnaz* sözcüğünün de tek kaydı *İdrâk*'in haşiyesinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır (bk. Toparlı vd. 2007: 274a; Räsänen 1969: 478b). Bundan hareketle iki kelitemizin geçtiği korsan satırın Osmanlı (ya da Osmanlıca yazan) bir el tarafından eklenmiş olduğu bence akla yatkındır.

Dikkatinize sunmak istediğim diğer bir saptama, *loda/noda* sözcüğünün yukarıdaki haritamıza göre bazı yörelerde bulunmamasıdır; mesela Karadeniz'de. Ayrıca dar coğrafya ve olağanüstü yağmurlu iklime bağlı olarak Karadeniz bölgesinin bazı yerleri tahılcılığa zaten uygun değildir.⁴⁸ Bu sebeple saman yığımları da orada nadirdir. Fakat tahılcılık için uygun olan Orta ve Batı Karadeniz kesimlerindeki tarım alanında da *loda* kelimesini duyduğumu hiç hatırlayamam. Gözden geçirdiğim "Karadenizce"

Fotoğrafı 1980 senesi yaz aylarında çektiğim bu saman yığımlarına Sinop'un Ada Mahallesi'ndeki Seyit Bilâl Türbesi'ni ziyaret ederken yol kenarında rastladım.

sözlükler de *loda/noda*'sızdır. Büyük olasılıkla bu terim Anadolu'nun kuzey kıyısında kullanılmamaktadır. *Loda/noda*'sız görünen diğer bölgeleriye bilmiyorum, onlara ilerde tek tek bakmak lazımdır. Bu işler artık benden sonra bu gizemli sözcükle ve umumî olarak harmancılıkla bilimsel aşamada uğraşacak olan genç, dinamik ve Anadolu kültürüne, hayatına koşulsuzca hayran araştırmacılara ödev olsun. Benzeri de, sadece Antalya'nın Finike ilçesinden

dune, shore" (Beekes 2010: 549).

48 Oculuk vardır. Yine de, ot yığımları da *loda/noda*'dan başka adlar taşımaktadır; örneğin Çamlıhemşin'in Hala Deresi'nde genel olarak *çayır gudeci* sözü kullanılmaktadır (bk. Bläsing 1992: no. 63).

bilinen *coda* (‘yazın biçilip yığılan ot yığını’) için doğrudur (Koşay 1956: 20b). Ama lütfen fazla bekleyip maddi, manevi gurbetleri dolaşarak değerli zamanı kaybetmeyin, *loda*, *noda*, *coda*’lar nesne olarak uçsuz bucaksız tarlalardan kalkmazsa da, geleneksel tarım yöntemlerinin hızla değişmesiyle isimleri her an tarihe karışıp unutulabilir. Yeni “ah keşke’lere” yol açmaya hiç gerek yoktur.

Modern başkentin hızla çarpan kalbine çok yakın yerden geleneksel Anadolu hayatını simgeleyen, tam da harman işlerine yönelik bir örnekle satırlarına burada son vermek istiyorum:

KUYU: Buğday konan çukur. Buğday harmandan çıkınca çuvallara konur. Bazı yerde ise ekin kuyusuna korlar. Kuyu toprağı sert olmalıdır. Kuyunun içini başta sıvarlar. Altına saman döşerler. Sonra daneyi dökerler. Üstüne de saman koyarak kapar ve toprak atarlar. Samanı ise yığar üstünü toprakla örterler. Bu saman yığınının *noda* derler (Karaoğlan–Gölbaşı—Ankara; *Kurşunlu—Çankırı*). (Koşay 1956: 43b).

Claude Monet “Meules à Giverny” (1884)⁴⁹

Kaynaklar

AÇARYAN, Hraç’ya Hakobi (1913), *Hayerēn gawarakan bařaran* ‹Provincial’nyj slovar’ armjanskogo jazyka›, T’iflis.

AÇARYAN, Hraç’ya Hakobi (1971-1979), *Hayeren armatakan bařaran* ‹Ėtimologiĉeskij korennoj slovar’ armjanskogo jazyka›, 1-4, Erevan.

Ahmet Vefik Paşa (h.1293 = 1876), *Lehçe-i Osmāni*, Dersaādet.

ADAMOVIĆ, Milan (2001), *Das Türkische des 16. Jahrhunderts, nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti (1533)*, Göttingen.

49 Oscar Claude Monet (1840 - 1926), Fransız, ünlü empresyonist ressam (ayrıntılı bilgi için bk.<http://de.wikipedia.org/wiki/Claude_Monet> ve ayrıca zahire yığınları tablo dizisi için: <<http://www.flickriver.com/photos/7208148@N02/sets/72157624050448951/>>).

- ADL (1999-2003) = *Azərbaycan dialektoloji lüğəti*, 1-2, Ankara.
- AHw = Meissner, Bruno & Wolfram von Soden (1965-1981), *Akkadisches Handwörterbuch*, 1-3, Wiesbaden.
- AKSOY, Ömer Asım (1978), *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara.
- Atılcan, İhsan Coşkun (1977), *Erzurum Ağzı, Halk Deyimleri Ve Folklor Sözlüğü*, Erzurum.
- BA (1969-1971) = *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, 1-2, Ankara.
- BAUMSTARK, Anton (1922), *Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluß der christlich-palästinensischen Texte*, Bonn.
- BEEKES, Robert (2010), *Etymological Dictionary of Greek*; with the assistance of Lucien van Beek, 1-2, Leiden.
- BER (1971- [2002]) = *Bälgarski etimologičen rečnik*, 1-[6], Sofija.
- BLÄSING, Uwe (1992), *Armenisches Lehngut im Türkkeitürkischen am Beispiel von Hemşin*, Amsterdam & Atlanta.
- BLÄSING, Uwe (1994), *Tschuwaschische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten*, Wiesbaden.
- BLÄSING, Uwe (1995), *Armenisch – Türkisch, Etymologische Betrachtungen ausgehend von Materialien aus dem Hemşingebiet nebst einigen Anmerkungen zum Armenischen, insbesondere dem Hemşindialekt*, Amsterdam & Atlanta.
- BROCKELMANN, Carl (1928), *Lexicon Syriacum*, editio secunda aucta et emendata, Halis Saxonium (Halle).
- CABOLOV, Ruslan Lazarevič (2001-2010), *Ètimologičeskij slovar kurdkogo jazyka*, 1-2, Moskva.
- CAD (1956-2010) = *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, 1-21, Chicago.
- CLAUSON, Sir Gerald (1972), *An Etymological dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- DS (1963-1982) = *Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 1- 12, Ankara.
- DUVAL, Rubens (1888-1901), *Lexicon Syriacum auctore Hassano Bar Bahlule voces syriacas graecasque cum glossis syriacas et arabicis complectens e pluribus codicibus edidit et notulis instruxit...*, 1-3, Parisii.
- EILERS, Wilhelm (1979), *Die Mundart von Güz*; herausgegeben unter Mitarbeit von Ulrich Schapka, 1-2, Wiesbaden.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- ERMERS, Robert (1999), *Arabic Grammars of Turkic, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translations of 'Abū Ḥayyān al-'Andalusī's Kitāb al-'Idrāk li-Lisān al-'Atrāk*, Leiden & Boston, Köln.
- GEMALMAZ, Efrasivap (1978), *Erzurum İli Ağızları (3), Bibliyografya, Sözlük Ve Dizinler*, Erzurum.
- GRANNES, Alf, Kjetil Rå Hauge & Hayriye Süleymanoğlu (2002), *A dictionary of Turkisms in Bulgarian*, Oslo.
- GREPPIN, John A. C. (1991), "The Survival of Ancient Anatolian and Mesopotamian Vocabulary until the Present", *Journal of Near Eastern Studies* 50: 203-207.
- GTS = *Güncel Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts>.

- HASSAN-DOUST, Mohammad (2011), *A Comparative-Thematic Dictionary of the New Iranian Languages and Dialects*, 1-2, Tehran.
- HAYIG, Rosan & Brigitte Werner (2012), *Zazaca-Türkçe Sözlük Ve Türkçe-Zazaca Sözcük Listesi (Çermik, Çüngüş, Siverek, Gerger Bölgeleri)*, İstanbul.
- HLBB(2001-2004) = Hayoc' *lezvi barbařayin bararan (Dialectological Dictionary of the Armenian Language)*, 1-6. Erevan.
- İZBUDAK, Velet (1936), *El-İdrāk Hařiyesi*, İstanbul.
- İZOLİ, Delilo (1987), *Ferheng kurdî-turkî (Türkçe-kürtçe)*, Den Haag.
- JABA, M. Auguste & M. Ferdinand Justi (1879), *Dictionnaire Kurde-Français* par M. Auguste Jaba publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences par M. Ferdinand Justi, St. Pétersbourg.
- JASTROW, Otto (1981), *Die mesopotamisch-arabischen qaltu-Dialekte, 2: Volkskundliche Texte in elf Dialekten*, Wiesbaden.
- KAHANE, Henry; Renée Kahane & Andreas Tietze (1958), *The Lingua Franca in the Levant, Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, Urbana.
- KALAY, Emin (1998), *Edirne İli Ağızları, İnceleme Metin*, Ankara.
- KIĀ, Sādegh (2011), *A Dictionary of 67 Iranian Dialects*, Tehran.
- KOŞAY, Hâmit Z. (1956), "Türkiye Halkının Maddî Kültürüne Dair Araştırmalar, 1. Çiftçilik", *Türk Etnografya Dergisi*, 1: 7-55.
- Koyo Berz, *Qesebendê Zazaki-Turki (Zazaca-Türkçe sözlük)*, <www.zazaki.de/zazaki%20ser%20nustey.htm> (10. 12. 2006).
- KR (1960) = *Kurdsko-russkij slovar' (Ferhengê kurdî-rûsî)*, Moskva.
- KR (1983) = *Kurdsko-russkij slovar' (Sorani) (Ferhengî kurdî-fûsî (Sorani))*, Moskva.
- LES LAU, Wolf (1991), *Comparative Dictionary of Ge'ez (Classical Ethiopic), Ge'ez-English / English-Ge'ez, with an Index of the Semitic Roots*, Wiesbaden.
- MARDAN, Nurettin (1966), *Tarım Sözlüğü*, Ankara.
- MEYER, Gustav (1893), "Türkische Studien I", *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 128: 1. Abhandlung.
- NIŞANYAN, Sevan (2010), *Adını Unutan Ülke, Türkiye'de Adı Değıştirilen Yerler Sözlüğü*, İstanbul.
- NIŞANYAN, Sevan, *Nişanyan Sözlük*, <https://m.nisanyansozluk.com/>.
- OLCAY, Selâhattin (1995), *Erzurum Ağzı, İnceleme, Derleme, Sözlük*, Ankara.
- ÖLMEZ, Mehmet (1985), *Neşehir İli Uçhisar Kasabası Ağzı (İnceleme – Metin – Sözlük)*, Hacettepe Üniversitesi Bitirme Tezi, Ankara.
- ÖLMEZ, Mehmet (2009), "Türkiye'deki Ağz Çalışmaları ve Dizin Bölümleri", *Türk Dilleri Araştırmaları* 19 (Workshop on Turkish Dialects 2005): 223-304.
- ÖLMEZ, Mehmet (2011), "R.M. Dawkins ve Anadolu'da Rumca-Türkçe İlişkileri", *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, (hazırlayanlar) Evangelia Balta, Mehmet Ölmez, İstanbul: 215-224.
- ÖLMEZ, Mehmet (2013), "Ermenice 'torun'un Türkçesi var mıydı?", *Derin Tarih*, 15: 88-89
- PAYNE SMITH, Jessie (1957), *A compendious Syriac dictionary, founded upon the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith*, Oxford.

- PAYNE SMITH, Robert (1879-1901), *Thesaurus Syriacus*, 1-2, Oxford.
- RAAF, Manuel (2012), *Entwicklung einer digitalen Korpusanwendung zur türkeitürkischen Dialektologie*, Frankfurt (Yayımlanmamış Master tezi; M.A.).
- RADLOFF, Wilhelm (1960), *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte* ‹Opyt' slovarja tjurkskix narečij› I-IV, 's Gravenhage (reprint of the edition St. Petersburg 1893-1911).
- RÄSÄNEN, Martti (1969), *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*, Helsinki.
- REDHOUSE, Sir James W. (1890), *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople. (reprint Istanbul 1978)
- RITTER, Hellmut (1979), *Ṭūrōyo, die Volkssprache der syrischen Christen des Ṭūr 'Abdīn, B: Wörterbuch*, Wiesbaden.
- RITTER, Hellmut (1990), *Ṭūrōyo, die Volkssprache der syrischen Christen des Ṭūr 'Abdīn, C: Grammatik: Pronomen, 'sein, vorhanden sein', Zahlwort, Verbum*, Stuttgart.
- RÖHRBORN, Klaus (2003), *Interlinguale Angleichung der Lexik, Aspekte der Europäisierung des türkeitürkischen Wortschatzes*, Göttingen.
- SALONEN, Armas (1952), "Alte Substrat- und Kulturwörter im Arabischen", *Studia Orientalia (Fennica)*, 17, 2: (1-12).
- SALONEN, Erkki (1979), "Loan Words of Sumerian and Akkadian Origin in Arabic", *Studia Orientalia (Fennica)*, 51, 7: (3-16).
- Sâmî Bey (h. 1318 = 1901) = Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersâadet.
- Sâmî Bey (2011) = Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (Latin Harfleriyle); Hazırlayanlar R. Gündoğdu, N. Adıgüzel, E. F. Önal, İstanbul.
- STEINGASS, Francis (1957), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London (Reprint of the First Edition 1892).
- TEZEL, Aziz (2003), *Comparative Etymological Studies in the Western Neo-Syriac (Ṭūrōyo) Lexicon, with special reference to homonyms, related words and borrowings with cultural signification*, Uppsala.
- THEODORIDIS, Dimitri (1976), "Türkeitürkisch *tinaz*", *Revue des études sud-est européennes* 14: 117-119.
- TIETZE, Andreas (1957), "Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache", *Oriens* 10: 1-47.
- TOPARLI, Recep & Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, 2. baskı, Ankara.
- TTAS = *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*, <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas>.
- TurR* (1977) = *Turecko-russkij slovar'* ‹Türkçe-Rusça Sözlük›, avtory A. N. Baskakov vd., Moskva.
- TürkSöz* (1945) = *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Lûgat Kolu çalışmalarıyla hazırlanmıştır, İstanbul.
- TürkSöz* (1966), *Türkçe Sözlük*, 4. Baskı, Ankara.
- TürkSöz* (1983), *Türkçe Sözlük*, 7. Baskı, Ankara.
- TürkSöz* (2011), *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara.
- VOCKE, Sibylle & Wolfram Waldner (1982), *Der Wortschatz des anatolischen Arabisch*, Erlangen.

- WAHBY, Taufiq & C. J. Edmonds (1966), *A Kurdish-English Dictionary*, Oxford.
- WEHR, Hans (1985), *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart, Arabisch-Deutsch*, 5. Auflage, Wiesbaden.
- WEITENBERG, Jos (1985), “Reconstructing Classical Armenian, The Case of *kotem(n)*”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 98: 238244.
- YTL (1926) = Mehmed Behaeddin (Toven), *Yeni Türkçe Lüğat*, 2. Baskı, İstanbul.
- YOUSSEF R. (1890), *Türkceden Fransızcaya Cep Lüğatı, Dictionnaire portatif Turc-Français de la langue usuelle en caractères latins et turcs*. Constantinople.
- ZTS (1976) = *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

Genel Ağ yöresel lügatçeleri (13 Eylül 2014):

- @1 = <<http://www.kocaoglan.net/yazdir.asp?ID=9>>.
- @2 = <<http://www.posof.net/posofca.htm>>.
- @3 = <http://www.yigitkonagi.com/GenelBilgiler.aspx?ID=Frm_Bizim_Sozluk_Yore_Dili>.
- @4 = <http://ovapinar.net/sinansayfalar.php?page_id=36>.
- @5 = <<http://www.cavdarli.org/koyumuz>>.
- @6 = <<http://www.ahiska.org.tr/wp-content/uploads/BizimAhiska-25-15.pdf>>.
- @7 = <http://cavuskoyu.com/makale_arguvandili.htm>.

